

POLÍTICA I IDEOLOGIA

PEDRO A. RIBEIRO DE OLIVEIRA

Juiz de Fora MG, Brasil

El problema de la ideologia en la política

Per començar, convido el lector a reflexionar un instant sobre les vegades en què ha sentit la paraula "ideologia". M'hi jugo qualsevol cosa que aquest mot ha servit per denunciar l'argumentació que amaga la finalitat real d'una acció política, en frases com ara "Això és ideologia. En realitat, el que ell vol és..." Aposto també que aquesta denúncia es referia a algun artifici intel·lectual dels adversaris, i que no qualifiquem com a "ideològica" la nostra pròpia argumentació. Tot s'esdevé com si tan sols les opcions polítiques antidemocràtiques o opressores necessitessin ser encobertes, mentre que les opcions que jutgem correctes, democràtiques i alliberadores no serien pas "ideològiques". A la pràctica, no és això el que passa?

Doncs bé, si el concepte d'"ideologia" fos només una arma intel·lectual per tal de desqualificar l'adversari, seria millor evitar-lo. Però "ideologia" no és únicament això: és un concepte important per explicar les diferències i conflictes en el pla de les idees polítiques i econòmiques. És aquesta la raó per estudiar-lo a partir de la sociologia, que el veu com la combinació de teories (explicatives) i valors (normatius) capaços de dur persones, grups i moviments socials a l'acció política o, pel contrari, d'acceptar passivament l'ordre preestablert. Les ideologies funcionen, per tant, com a idees-força de qualsevol sistema social.

Ideologies d'ahir i d'avui

Està de moda dir que l'"era de les ideologies" ja ha passat i que vivim un temps "post-ideològic". És com si només hi hagués "ideologia" en l'enfrontament entre capitalisme i socialisme. Havent perdut el socialisme soviètic la "guerra freda", s'hauria acabat també la ideologia, i ara estaríem vivint la història real, és a dir, la història regida per les lleis del mercat. A fi de no acceptar aquesta lectura enganyosa del món actual, fixem-nos més atentament en l'assumpte, tot partint d'un exemple antic, prou conegut pels cristians.

L'emperador Cèsar August s'enorgullia d'haver establert una pax romana en tots els seus dominis. A Roma i a les províncies els dirigents, els propietaris de terres

i els comerciants vivien una època de segura prosperitat: les guerres havien cessat, havien estat derrotats els enemics i els pirates, les comunicacions i les riqueses fluïen lliurement, les revoltes eren immediatament sufocades i res no impedia el desenvolupament del comerç. Pels grups dominats, però, allò no era pau sinó opressió. Per tant, quan esclaus i treballadors lliures, homes i dones, a la ciutat i al camp, van sentir l'anunci de la pau com a shalom –pau fonamentada en la justícia i la solidaritat– el van rebre com una bona notícia: la pax romana imposada per Cèsar seria substituïda per la pau shalom promesa per Jesús.

Fixeu-vos que aquestes concepcions han de ser qualificades com a "ideològiques", perquè tant la pax romana com la pau shalom són idees-força que es refereixen a una realitat històrica (o a un projecte de societat), tot fent-ne un judici de valor. Als ulls de l'elit dominant, la pax romana era la millor forma de societat que el món antic podia oferir. En canvi, pels pobles de la perifèria i les classes dominades, que anhelaven un ordre social i econòmic, fonamentat en la justícia del shalom, la pax romana era un engany.

Actualitzem aquest exemple i portem-lo als nostres dies de domini del discurs de la globalització. Aquest discurs diu que, per l'expansió il·limitada dels mercats i dels negocis, la xarxa de comunicacions que uneixen el planeta, l'internet que democratitza l'accés a les informacions i altres avenços de la ciència i la tecnologia, la Humanitat està preparada per realitzar el seu somni d'unitat, prosperitat i pau. Quan els països "emergents" facin les reformes que encara els lliguen al passat, tots s'integraran al nou ordre mundial. Aquesta descripció optimista de la globalització, però, és refusada per qui mira el món a partir d'experiències com l'economia solidària, les xarxes alternatives, els moviments socials i els Fòrums Socials Mundials. La globalització beneficia qui s'enriqueix al mercat financer i qui s'enriqueix amb les empreses transnacionals, però a costa de l'empobriment i l'exclusió de la majoria de la població mundial. Aquests "contestaires" de la globalització proposen un altre món possible, sent per això titllats de "dinosauris", supervivents dels antics

“temps ideològics” que no volen admetre que el socialisme s’ha acabat i que la igualtat és un malson, no pas un somni...

Cómo entendre la lluita ideològica

Aquest debat d’idees és el debat ideològic. Si ideologia és un conjunt d’idees-força que justifiquen una opció política, tot mobilitzant les voluntats per la seva concreció històrica, tant el discurs de la globalització com el discurs altermundista (“un altre món és possible”) són ideològics. Mentre que el primer idealitza les conquestes humanes i els avenços tecnològics de la globalització (ometent que això és tan sols per grups privilegiats), el segon proclama que pot haver-hi un tipus millor d’ordre mundial si es multipliquen les actuals experiències de solidaritat econòmica entre els pobles, i es respecten els drets de la Terra. És a dir: tots dos parlen de la mateixa realitat, però des de punts de vista oposats.

Mirem-ho de més a prop. La idea-força de globalització confereix a l’actual ordre mundial un caràcter d’inevitable, com si diguéssim: “El món real és aquest. Adapta-t’hi i juga segons les regles de joc: la competitivitat del mercat.” La idea-força de l’altermundisme diu justament el contrari: “Quan creem altres menes de relacions humanes i econòmiques, tot respectant la vida del planeta, vivim molt millor”. Una ideologia apel·la al pragmatisme (acceptar la realitat tal com és) mentre que l’altra apel·la a la utopia (el món serà millor quan els exclosos creguin en la seva pròpia força).

Aquest exemple il·lustra l’ambigüitat de les ideologies: ningú nega que la globalització ha dut molts avenços a la Humanitat, però només els seus adversaris parlen del seu caràcter predador i excludent. Això també passa amb l’altermundisme. Tot i que aquest veu en les xarxes de solidaritat planetària el camí cap a un altre món possible, és criticat per parlar d’un futur que encara no existeix. Les ideologies combinen, cadascuna a la seva manera, realitat i il·lusió, o realitat i utopia. En el debat ideològic són desvelades aquestes ambigüitats i revelat el seu caràcter il·lusori –o utòpic.

No hem de témer les ideologies. Formen part indispensable de la política, i el debat ideològic és tan important com les campanyes electorals, els actes públics, les manifestacions, les vagues, les paralitzacions i altres formes de mobilització social. Es tracta d’entrar en el debat conscient de la pròpia ideologia a

fi de criticar amb fermesa la ideologia de l’adversari, destruir els seus arguments i desmoralitzar-lo políticament. Aquell que no pren consciència de la ideologia que el mou –o l’immobilitza– acaba ingènuament adoptant el punt de vista dels poderosos, ja que la seva influència sobre els mitjans de comunicació, les universitats, els partits polítics, les esglésies i altres institucions es tornen vehicles per la seva dominació ideològica (l’hegemonia). No és per casualitat que aquests mitjans de comunicació donen avui per segur que les ideologies han estat superades i que tots podem confiar en el saber difós pels centres de pensament dels Estats Units i d’Europa. Es tracta, fet i fet, d’una estratègia de lluita per l’orientació intel·lectual de l’opinió pública mundial. En aquest context, és de gran importància percebre i denunciar la ideologia vehiculada per aquests mitjans d’informació i de comunicació, per més subtils que siguin.

Per acabar, vull cridar l’atenció sobre el risc de la transformació d’una ideologia en doctrina. La ideologia és una construcció intel·lectual que necessita ser constantment reelaborada per tenir coneixement dels canvis que s’esdevenen en la història dels grups humans. Quan aquesta teoria té èxit en la transformació d’una societat, tendeix a cristallitzar-se. Va ser el que va ocórrer amb la teoria marxista, que va orientar la Revolució de 1917 a Rússia. Al ser codificada com a teoria vàlida per totes les revolucions socialistes, va perdre la seva capacitat de treure lliçons de cada lluita popular, d’explicar les contradiccions inherents a cada forma de capitalisme i d’apuntar les condicions històriques per superar-la. Tot plegat ha fet molt de mal als moviments d’esquerra (és a dir: els moviments i partits que lluiten per la igualtat social i econòmica), tot lligant-los a una doctrina que s’havia d’aplicar a tot arreu i en tot moment. Avui es tracta de recuperar aquella eina intel·lectual, fet que ens podrà ajudar a entendre els mecanismes actuals del sistema capitalista de mercat, que, tot i que es troba revestit amb el nom llaminer de globalització, des del segle XVI subjuga els pobles de la Pàtria Gran i els col·loca en la perifèria del sistema mundial per tal de ser explotats.

Per aprofundir, llegiu el clàssic de K. Marx i F. Engels *La ideologia alemanya*, i el desenvolupament teòric de A. Gramsci al tractar *l’hegemonia*. Per a l’actualitat de la lluita ideològica entre *globalització* i *altermundisme*, busqueu a internet noms com François Houtart, Noam Chomsky i Ignacio Ramonet.